

Effectief schrijfonderwijs

Wat is belangrijk in schrijfonderwijs?

Schrijfonderwijs heeft drie functies:

- de **communicatieve of sociale functie**: via schrijven kun je communiceren met anderen (en jezelf) en met die anderen relaties aangaan;
- de **conceptualiserende functie**: via schrijven kun je grip krijgen op hoe de wereld in elkaar zit en de wereld beter begrijpen;
- de **expressieve functie**: via schrijven kun je gevoelens (en die van anderen) uiten, bespreken, verwerken.

De groeipaden van stellers-in-wording zijn erg grillig en uniek. Bijgevolg is de differentiatie en de individuele ondersteuning van kinderen belangrijk. Daarbij staat de kwaliteit van de tekst centraal, inhoud en vorm. Goed schrijfonderwijs houdt in zich ook aandacht voor handschriftontwikkeling, spelling, woordenschatontwikkeling en het leren omgaan met tekstverwerkers. Dat zijn aspecten die door het schrijven van teksten in een functionele context geoefend worden.

Wat staat er in het doel 'een schriftelijke boodschap overbrengen (TOsn3)?

De leerinhouden onder de doelstelling geven aan met welke bedoeling en waarover de leerlingen schrijven. Ze kunnen zowel voor zichzelf schrijven als voor een ander.

- Vrij schrijven (over gevoelens, ervaringen, gedachten, verwachtingen)
- Zich expressief uiten (over gevoelens, gedachten, meningen, fantasieën)
- Informatie overzichtelijk neerschrijven (in aantekeningen, antwoorden, oproepen, instructies, formulieren, correspondentie)
- Een verslag schrijven (over gebeurtenissen, (voor)gelezen verhalen of teksten)

De leerlijnen met ontwikkelstappen geven summier informatie over de aard van de boodschap, de complexiteit van de boodschap, het niveau van verwerking, de schrijfstrategieën, het publiek, de communicatieve situatie... Leerlingen schrijven beter als ze een doel en een publiek hebben. De **doelgerichtheid** haal je enerzijds uit de **leerplannen**, anderzijds uit de **context** (van de activiteit) en de **interesse van de leerling**. De doelgerichtheid verhoogt als het schrijven nauw aansluit bij wat de leerlingen beleven en er een lezer is die oprecht geïnteresseerd is in wat kinderen schrijven. Naarmate de leerlingen ouder worden kunnen de schrijfoopdrachten op enkele niveaus complexer

worden:

- het verwerkingsniveau: een tekst kopiëren, bewerken of zelf ontwerpen;
- het publieksniveau: het schrijven voor een bekende leeftijdsgenoot, een onbekende leeftijdsgenoot, een bekende volwassene en een onbekende volwassene;
- de formulering van de boodschap: eenvoudig-complex, afgebakende zinnen, chronologie...;
- de mate van zelfstandigheid in de uitvoering van het schrijfproces: oriënteren, plannen, formuleren, reviseren, reflecteren.

Bij het schrijven besteden de leerlingen ook aandacht aan zins- en tekststructuur, lay-out en beeldende elementen, leesbaarheid, spelling en interpunctie (TOsn4).

Schrijven is een communicatieve situatie. De schrijver houdt in zijn bedoeling rekening met wie hij is, wat en waarover hij wil schrijven en wie de lezer is. Hij kiest de juiste toon en de juiste tekstsoort. Met de middelen die hij heeft, probeert hij dan een reactie teweeg te brengen bij de lezer. We vatten het samen aan de hand van het communicatiemodel (TOtn1).

Samenhang met andere ontwikkelvelden en ontwikkelthema's (transfer)

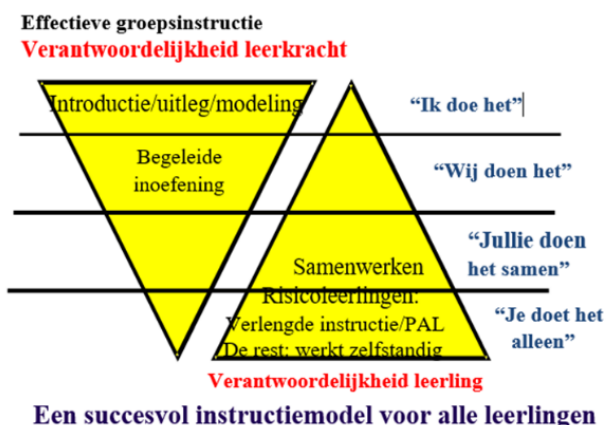
Goed schrijfonderwijs doet leerlingen schrijfthongers krijgen. Dat kan door frequent schrijfoopdrachten te geven die authentiek zijn en geschreven worden om echte redenen. Die vind je vaak buiten het leergebied Nederlands, bv. in wereldoriënterende thema's naar aanleiding van [onderzoek](#), projecten, een gesprek ... We willen jonge leerlingen in de eerste plaats stimuleren om te schrijven. Dat is belangrijker dan het eindproduct. In die zin zitten er veel schrijfkansen vervat in alle activiteiten: antwoorden formuleren, aantekeningen maken, je gedacht verwoorden, je mening geven, je fantasie gebruiken, je expressief uiten in woord en beeld...

Bouwstenen voor effectieve didactiek

Positief, veilig schrijfklimaat

Schrijfonderwijs vangt aan op jonge leeftijd. Kleuters grijpen en krijgen de kans om te ervaren dat dingen die je schrijft, blijvend zijn. Ze bootsen volwassenen na, ze krabbelen, proberen al tekenend iets te vertellen, gebruiken symbolen en letters, maken gebruik van invented spelling, vullen boodschappen aan. De schrijfkansen zitten vaak vervat in een [thema](#).

In de lagere leerjaren van de lagere school bevragen en stimuleren we de leerlingen om hun ideeën op papier te zetten. Dat komt omdat, in tegenstelling tot spreken, de leerling er bij schrijven alleen voor staat en het nog moeilijk heeft om de gesproken taal om te zetten in het veel moeilijkere register van de standaardtaal, met name de schriftelijke standaardtaal. Ook in de hogere leerjaren is het aangewezen om leraar en medeleerlingen in te zetten om voor, tijdens en na het schrijven de leerling er bewust van te maken welke vragen zijn tekst oproept en welke onduidelijkheden de lezer tegenkomt.

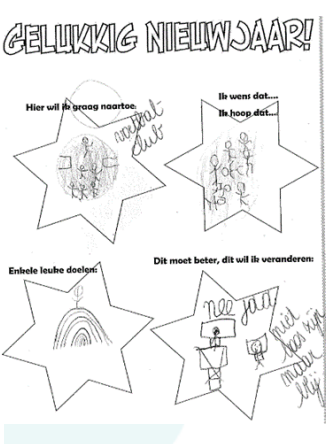
Fisher, D., & Frey, N. (2008). *Better learning through structured teaching: A framework for the gradual release of responsibility*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Als we leerlingen willen leren dat schrijven een alledaagse bezigheid is omwille van drie redenen (communiceren, grip krijgen op de wereld en om zich te uiten) geven we uiteraard elke dag kansen om iets persoonlijks neer te schrijven. Zeker in de activiteiten met focus Nederlands staan we daarbij model (=modeling). Leerlingen zien dat wij als leraren ook moeite moeten doen om onze gedachten onder woorden te brengen. We maken daarbij ook fouten. We beginnen ook opnieuw. We luisteren naar raad van anderen ...

We zijn in eerste instantie blij dat leerlingen hun gedachten op papier krijgen. Het onder woorden brengen van wat we beleven, denken, wensen is onze eerste zorg. Via ondersteuning bieden we ook aandacht voor de vorm.

Schrijven is complex. Om die reden bieden we veiligheid door samen met de leerlingen teksten te schrijven of leerlingen samen een tekst te laten schrijven. Zelfstandig schrijven is een grote stap voor basisschoolleerlingen. Vaak gaan ze uit van spreektaal, die ze geleidelijk aan omzetten in de formelere schrijftaal. Daarvoor doen ze beroep op een leraar die voordoet, tekstmodellen die ze lezen, ideeën die ze aangereikt krijgen en feedback op inhoud, formulering en vorm. Elke leerling is een schrijver op weg naar zelfstandig schrijverschap (Van Gelderen, 2010).

Dat schrijfklimaat voorziet leerlingen van talrijke contexten waarin schrijven functioneel is. Zowel voor zichzelf als voor een ander.

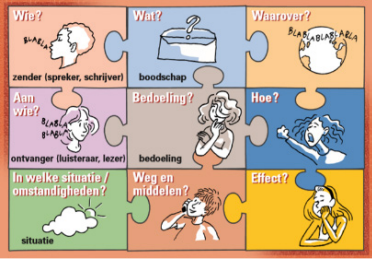
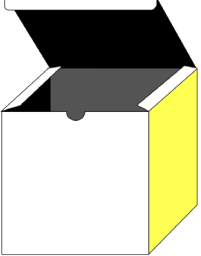

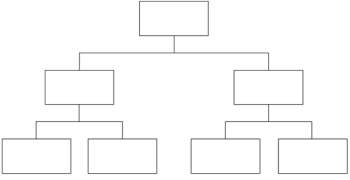
Betekenisvolle, functionele schrijftaken

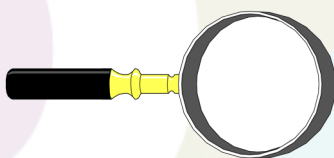
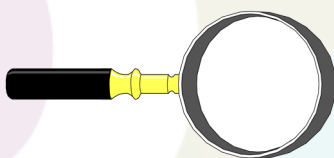

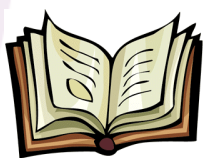
De schrijftaken zijn ingebed in een context. Die kan incidenteel zijn als leerlingen iets meemaken, iets geleerd hebben, een mening hebben, er een gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Die context kan ook thematisch zijn, waarbij het thema niet alleen voor schrijven geldt, maar ook voor andere taaldomeinen of andere leergebieden. De schrijftaken zijn gevarieerd in tekst- en genreverschillen binnen het kader van de leerplannen. Goed schrijfonderwijs is gebaat met veel schrijfkansen in allerlei activiteiten, waar in de eerste plaats kansen worden gegeven om wat de leerling denkt, weet, voelt... onder woorden te brengen.

De leraar introduceert het thema via het activeren van de voorkennis, een brainstorm, gesprekken, literatuur, media. Leerlingen krijgen tijd en ruimte om wat ze schrijven eerst mondeling onder woorden te brengen. Die fase van plannen (ideeën genereren, selecteren en ordenen) duurt vaak lang. Zonder die contextualisering zal de belangstelling voor het onderwerp niet geprikkeld zijn.

Een schrijftaak voor een ander is compleet als er een duidelijk schrijfdoel en een lezer is. Bovendien wordt in de complete schrijftaak aandacht gegeven aan alle stappen van het **schrijfproces: oriënteren, plannen, formuleren, reviseren, en reflecteren**. Niet bij elke taak zijn die stappen essentieel: als een tekst geen publicatie krijgt (bv. je mening geven over een onderwerp) dan zijn de laatste stappen niet nodig.

Voor het schrijven	Nadenken over taalgebruik
<p>1 Oriënteren</p> 	<p>De leerlingen en de leraar weten wat het doel van de les is. De materialen voor de schrijftaak zijn voorhanden. De leraar heeft een bondige en motiverende inleiding op de taak. De leerlingen denken na over de communicatieve situatie. De leraar maakt het doel van de les bekend aan de leerlingen en ook hoe ze het willen bereiken. De leraar blikt terug op eerdere/soortgelijke taaltaken. De leerlingen weten voor welk publiek ze schrijven. De leerlingen weten hoe de tekst gepubliceerd wordt. De leerlingen weten hoe lang de tekst mag/moet zijn. De leraar heeft aandacht voor genre- en tekstkenmerken.</p>
<p>2 Plannen</p> <p>Verzamelen</p> 	<p>Een schrijfplan maken</p> <p>De leraar situeert de opdracht in een betekenisvolle context (thema, project, leesles, gebeurtenis ...) De leraar geeft een duidelijke, doelgerichte en criteriumgerichte opdracht.</p> <p>De leraar geeft een korte instructie of modelleert een bepaald aspect van schrijfvaardigheid of strategieën i.f.v. de doelen.</p>
<p>Selecteren</p> 	<p>De leraar geeft de leerlingen eigenaarschap. De leraar biedt de leerlingen keuzemogelijkheden wat betreft thema, teksttype, vertelstandpunt, tijd, samenwerking, publicatiemogelijkheid, middelen ...</p>
<p>Ordenen</p> 	<p>De leraar voorziet een werkvorm/fase waarin de leerlingen verzamelen, ideeën selecteren en ordenen. De leraar/leerlingen bieden ondersteuning tijdens die fases. De leerlingen maken gebruik van naslagwerken, data, modellen, aanschouwelijk materiaal, beeldmateriaal ... De leraar reikt voorbeeldteksten aan.</p> <p>De leerlingen zijn gemotiveerd om aan de schrijftaak te beginnen. De leraar kiest groepering- of werkvormen die passen bij de organisatie en het doel van de les. De leraar maakt gebruik van interactie met/tussen de leerlingen.</p>

Tijdens het schrijven	
3 Formuleren	Hoofdzaken – Hoe – Hulp – Herlees
Uitschrijven <h1>H4</h1>	<p>De leraar voorziet in relatie tot de gekozen organisatievorm werkvormen waarbij de leerlingen elkaar ondersteunen.</p> <p>De leraar voorziet een voldoende schrijftijd waarin de leerlingen de schrijftaak uitvoeren in functie van de lesdoelen.</p> <p>De leerlingen hebben schrijfplezier.</p> <p>De leraar biedt (materiële of persoonlijke) ondersteuning tijdens die fase op het vlak van: inhoud en doelgerichtheid, vorm en formulering en strategie.</p> <p>De leraar geeft tijdens de taak individuele en positieve feedback via korte gesprekjes en groepsfeedback op punten die vaak voorkomen.</p>
Na het schrijven	
4 Reviseren	Inhoud – Vorm – Taalgebruik
Nalezen en bespreken 	<p>De leraar voorziet een fase waarin de leerling doelgericht /criteriumgericht het schrijfwerk kan (laten) controleren:</p> <p>door de leerling zelf, door een medeleerling, door de leraar door ondersteunende materialen zoals een checklist, een schrijfkader ...</p> <p>De leraar voorziet een fase waarin hij werken van de leerlingen controleert op inhoud, vorm, doelgerichtheid, publiek, strategiegebruik, spelling en taalbeschouwing.</p>
Herschrijven 	<p>De leraar voorziet voor een tweede versie revisietijd waarin de leerlingen de schrijftaak reviseren en verzorgen in functie van de lesdoelen en het publiek.</p> <p>De leraar biedt (materiële of persoonlijke) ondersteuning tijdens die fase op het vlak van: inhoud en doelgerichtheid, vorm en formulering en strategie.</p> <p>De leerlingen zijn bereid om het geschreven werk te controleren en te verbeteren.</p>
Verzorgen 	<p>De leerlingen zijn bereid om het geschreven werk te verzorgen.</p>
Publiceren 	<p>De leerlingen kiezen de meest passende publicatievorm en zijn bereid te voldoen aan alle eisen voor publicatie via dat medium.</p>
5 Reflecteren	<p>Product: in welke mate voldoet het werk aan de criteria?</p> <p>Proces: welke fasen van het schrijven verlopen (niet) vlot?</p>

Schrijfstrategieën

De schrijfstrategieën onder de doelstelling geven aan welke aan bod kunnen komen in schrijfactiviteiten en op welke wijze ze ondersteund worden door de leraar (=leerlijn).

Strategieën zijn procedures, handwijzen die elke taalgebruiker min of meer bewust hanteert om een taalkaak gericht en efficiënt uit te voeren. Ze kunnen door onderwijs ontwikkeld en versterkt worden. De schrijfstrategieën zijn verweven in het schrijfproces. Elke schrijver zet strategieën in **vóór** (oriënteren, plannen), **tijdens** (formuleren en reviseren) en **na** (reviseren en reflecteren) het schrijven.

De meeste leerlingen ontwikkelen die strategieën niet zonder dat het onderwijs daaraan aandacht schenkt, binnen en buiten de taalles. Dat kan op verschillende wijzen: bijvoorbeeld door directe instructie, door het voordoen, door te stimuleren, door reflectie of door groepstaken. Naar aanleiding van betekenisvolle opdrachten kunnen de leerlingen strategieën leren gebruiken om beter te schrijven.

We onderscheiden daarbij een aantal stappen:

- De leraar doet voor hoe de taak uitgevoerd kan worden (**modeling**).
- Vervolgens biedt de leraar de leerlingen de mogelijkheid om de strategie onder begeleiding toe te passen, in kleine groepjes en/of individueel (**op initiatief van en met behulp van de leraar**).
- Ten slotte gaat de leraar na hoe de leerlingen de taken zelfstandig uitvoeren en/of ze de strategieën kunnen toepassen in analoge taken

Schrijfstrategieën

Via **modeling** kennismaken met schrijfstrategieën:

- voorkennis over het onderwerp oproepen
- materiaal verzamelen dat je nodig hebt om de boodschap over te brengen
- de inhoud van de boodschap vooraf bedenken
- de manier waarop je zal 'schrijven' vooraf bedenken
- het schrijfdoel voor ogen houden
- ...

Kennismaken met schrijfstrategieën **op initiatief van en met hulp van de leraar**:

- voorkennis over het onderwerp oproepen
- materiaal verzamelen dat je nodig hebt om de boodschap over te brengen
- de inhoud van de boodschap vooraf bedenken
- de manier waarop je zal 'schrijven' vooraf bedenken
- ...

Inzetten van schrijfstrategieën **op initiatief van en met hulp van de leraar**:

- ideeën genereren
- informatie verzamelen in functie van de boodschap
- schrijfgedrag afstemmen op het schrijfdoel
- de verwachtingen van het lezerspubliek inschatten
- hulpbronnen inschakelen om de schrijfpopdracht voor te bereiden of uit te voeren
- een schrijfproduct nalezen en enkele opmerkingen over inhoud en/of vorm formuleren

Met hulp van de leraar schrijfstrategieën steeds strategischer inzetten:

- verschillende bronnen raadplegen
- materiaal selecteren en ordenen
- schrijfdoel, schrijfpubliek, tekstsoort of teksttype van tevoren bepalen
- schrijfproducten reviseren
- gebruikmaken van een kijkwijzer of een plannetje bij de voorbereiding
- reflecteren op het schrijfproduct en schrijfproces
- reflecteren op de gebruikte schrijfstrategieën
- ...

(met hulp van de leraar steeds strategischer inzetten)

- De leerlingen krijgen de kans om hun aanpak, strategie te zoeken en te verwoorden (met hulp van de leraar steeds strategischer inzetten).

Wat we weten over schrijfonderwijs

Goed schrijfonderwijs houdt rekening met zaken die er in schrijfonderwijs wetenschappelijk echt toe doen.

Schrijfkans	Uitgebreide schrijfkansen
Doel en publiek	Naast veel schrijfkansen, ook schrijven voor een echt publiek
Schrijfproces en strategieën	Geef taken waar leerlingen fier op kunnen zijn als ze publiceren. Dat geeft hen een gevoel van eigenaarschap over hun opdrachten. Geef daarbij expliciete en systematische instructie in strategieën in de verschillende fasen van het schrijfproces
Tekstsoort	Het schrijven van verschillende tekstsoorten Het gebruiken van schrijfactiviteiten die de onderzoeksvaardigheden van leerlingen aanscherpen en daarbij aansluiten bij het leren in andere leergebieden
Tekstkenmerken	Expliciete instructie in genre- en tekstkenmerken: eigenschappen van verslag, brief, verhaal, instructie...
Syntactische kenmerken	Het expliciet leren combineren van zinnen tot complexere zinnen
Reflectie en ondersteuning	Zelfreflectie en evaluatie Het creëren van een ondersteunend schrijfklimaat met onder andere gepersonaliseerde, individuele instructie en ondersteuning Ondersteuning of 'scaffolding' van het schrijfproces door samenwerkend schrijven, heldere en haalbare doelen, voorbereidende schrijftaken en goede voorbeelden als schrijfmodel
Interactie	Veel leerling-leerling en leerling-leraar interactie
Media	Het gebruik van media en computerondersteunde schrijfprogramma's

Gerichte ondersteuning en differentiatie

Tijdens elke fase van het schrijfproces kunnen leerlingen en leraar ondersteuning bieden. In de eerste plaats op inhoudelijk vlak. In een tweede fase ook op vormelijk vlak.

- Voor het schrijven kan de leraar bijvoorbeeld werken met schrijfmodellen via het lezen van goede voorbeelden.
- In de fase van het schrijven bijvoorbeeld kunnen leerlingen samen schrijven. De leraar kan de leerling bevragen om te zeggen wat hij onder woorden wil brengen. Hij kan samen met de leerling zinnen omvormen tot complexere zinnen. Aan de hand van individuele leergesprekjes kan de leraar samen met de leerling de tekst bespreken en verbeteringen aanbrengen. De leerlingen mogen op hun niveau gebruik maken van hulpmiddelen zoals het Groene Boekje of een tekstverwerker.
- Tijdens de revisie kunnen de leraar en de leerlingen via het digibord aan gezamenlijke tekstbespreking doen. Via coöperatieve werkvormen kunnen leerlingen elkaars werk bespreken via een beoordelingslijst. Via een focus op bepaalde aspecten van tekststructuur, zinsbouw, spelling kan de leraar

leerlingen aansporen tot het kritisch nalezen van mekaars teksten.

Evalueren

Geef de leerling mondelinge en schriftelijke feedback aan de hand van schrijfcriteria over inhoud en vorm. Doseer die. Door bepaalde taken herhaald te laten uitvoeren kan de leerling die feedback ook meteen toepassen. Schrijven evalueren is vooral een formatieve bezigheid: verzamelen, beoordelen, handelen en communiceren liggen best zo snel mogelijk bij elkaar.

Maak gebruik van een schrijfportfolio. Daarin bewaren de leerlingen hun werkjes en maken ze een selectie van hun toppers! Het geeft de leerling en de leraren een overzicht van de verschillende schrijftaken en de groei erin. Je vindt er bv. ook de verbeterafspraken in.

Na een periode waarin een bepaalde tekstsoort aan bod geweest is, kan je 'toetsen' in welke mate ze die beheersen. Daarvoor gebruik je dan best een analoge opdracht aan diegene waarmee ze vertrouwd zijn.

Via de gestandaardiseerde en gevalideerde proeven, kan je eind zesde leerjaar ook nagaan via een schrijfopdracht wat de opbrengst is van het schrijfonderwijs, weliswaar slechts op één tekstsoort betrokken.

Ik geen goede schrijver?!
Ik maak nooit fouten!

Maar het is zo
oersaai wat je schrijft!

Tien tips voor de leraar

Zorg voor een rijk, gedifferentieerd **aanbod** van tekstsoorten en teksttypes. Voorzie voldoende oefentijd en instructiekansen om leerlingen [verschillende tekstsoorten en teksttypes](#) te leren schrijven.

Zorg voor een positief, veilig en motiverend **schrijfklimaat**: bijvoorbeeld door leerlingen vrij te laten schrijven, ruimte te geven voor 'schrijven voor zichzelf, door een schrijfhoek, door hun zeggenschap te geven over de inhoud van schrijflessen, de tekstsoort of de manier waarop schrijven wordt getoetst. Laat leerlingen regelmatig **doelgericht** schrijven voor een echt **publiek**.

Bekijk schrijven als een [proces](#), meer dan een product ([zie leerlijn](#)). **Praat** met leerlingen over wat ze willen schrijven, wat ze schrijven en wat ze geschreven hebben.

Verbind schrijven met andere ontwikkelvelden, zodat je geïntegreerd kan werken aan de opbouw van de **voorkennis**, achtergrondkennis.

Instructie van **schrijfstrategieën** kan bestaan uit voordoen (modeling), uitleg en begeleiding, met als doel zelfstandig oefenen en het vervolgens vloeiend, steeds zelfstandiger toepassen van de strategie. De belangrijkste strategieën zouden verschillende malen per jaar uitgelegd dienen te worden en geoefend op teksten van verschillende moeilijkheidsgraad en uiteenlopende types. Hevel de [verantwoordelijkheid](#) voor het schrijven over van leerling naar leerling ([GRIMM](#)).

Zorg voor sociale **verbondenheid** en **interactie** tijdens het schrijven, o.a. door 'samen schrijven'

Monitor de schrijfvaardigheid tijdens de schrijfactiviteiten. Geef specifieke en concrete [feedback](#) aan de hand van inhoudelijke criteria en vormcriteria en doseer die.

Differentieer in onderwijsaanbod en onderwijstijd. Zorg binnen een rijk basisaanbod voor gerichte ondersteuning.

Maak gebruik van **media** in alle fasen van het schrijfproces. Laat de leerlingen afwisselend met de [hand](#) en [digitaal](#) schrijven.

Leer leerlingen **goede zinnen** formuleren (= functionele [taalbeschouwing](#)).

